

9. Zieliński H. Historia Polski 1914-1939 / H. Zieliński. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 427 s.
10. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu / Równe: Wyd-wo Wołyńskiego Zarządu Miejskiego Wojewódzkiego Polskiej Macierzy Szkolnej, 1938. – 61 s.
11. Ziemiński A. Miasta kresowe Polski międzywojennej: mit i rzeczywistość / A.Ziemiński // Odra. – 1984. - №4. – S.38-43.

Abstract

The article analysis the main problems, tasks and trends of the architecture development in Volyn in the 1920-30s within the context of the processes of nation-building, transformation and modernization in the Second Polish Republic and the researched region. The notions of "sociocultural transformation" and "modernization" are explained and defined for the use in the article.

Key words: architecture, urban planning, sociocultural transformation, modernization, Volyn, interwar period.

Аннотация

В статье рассмотрены основные проблемы, задачи и направления развития архитектуры Волыни в 1920-30-х годах в контексте трансформационных, модернизационных процессов во Второй Речи Посполитой и исследуемом регионе. Определена суть понятия «социокультурная трансформация» и «модернизация»

Ключевые слова: архитектура, градостроительство, социокультурная трансформация, модернизация, Волынь, междувоенный период.

УДК 72.03

О.І. Моркляник

к. арх., доцент, доцент кафедри «Архітектурне проєктування»,
Інститут архітектури НУ «Львівська політехніка» (Україна)

УТОПІЧНІ ІДЕЇ СОЦІАЛІСТИЧНОГО РЕАЛІЗМУ В ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА КІН. 40-Х – I ПОЛ. 50-Х РР. 20 СТ.

Анотація. В статті зроблена спроба незаідеологізованого аналізу проблеми утопічних ідей соціалістичного реалізму в архітектурі Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. 20-го ст. та виявлено архітектурні прийоми, застосовувані в будівлях, що притаманні даному періоду. Підкреслена важлива риса архітектури соціалістичного реалізму – невідповідність зовнішньої форми внутрішньому змісту.

Ключові слова: житлова архітектура, соціалістичний реалізм, утопічні ідеї соцреалізму.

Постановка проблеми. Заангажованість архітектури СРСР у сферу державної ідеології ставила перед архітекторами надзвдання, вирішення котрих виходило за межі фахових дискусій і переходило у площину політики. Проблема формування стилю в архітектурі аналізованого періоду асоціюється з соціалістичним реалізмом. Для Львова це короткий відрізок часу (менше 10 років) – кін. 40-х – I пол. 50-х рр. 20-го ст.; розвиток архітектури в цей час (зрештою, як і в подальшому, аж до поч. 90-х рр. 20-го ст.) відбувався під ідеолого-політичним контролем держави СРСР, в склад котрої вже увійшла Українська РСР. До моменту входження Західної України, зокрема Львова, до складу УРСР (1939 р. а згодом 1944 р.) в СРСР (поч. 30-х рр. 20-го ст.) вже сформувався і активно розвивався соціалістичний реалізм. В літературі радянського періоду знаходимо: «...найважливішим завданням... стала розробка творчого методу соціалістичного реалізму у застосуванні до специфічної природи архітектури» [1, с.13]. На сьогодні, аналізуючи незначну кількість архітектурних об'єктів у Львові, досліджуваного періоду, можемо робити спроби незаідеологізованого аналізу утопічних ідей соціалістичного реалізму.

Метою статті є: проаналізувати утопічні ідеї соціалістичного реалізму в житловій архітектурі Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. 20-го ст.

Завдання статті:

- охарактеризувати загальний контекст епохи зародження і розвитку соціалістичного реалізму;
- розкрити суть соціалістичного реалізму, як декларованого творчого методу в архітектурі;
- виявити утопічні ідеї соцреалізму та їх втілення в об'єктах житлової архітектури Львова.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Загальний контекст періоду 1932- 1955 рр. в СРСР. Послідовність фактів історії радянської архітектури неможливо пояснити, базуючись лише на їх внутрішньому розвитку; очевидними є якісні відмінності певних періодів та їх кардинальних переходів. Результати практичної архітектурної діяльності свідчать про зміну ціннісних орієнтацій та орієнтирів. 1932 р. став початком розвитку доктриною ідеології, котра набуала сили шляхом повернення до неокласичних традицій. 1932 - 1955 рр. – найсуперечніший період у розвитку архітектури СРСР, так як його формування відбувалося під впливом партійно-урядових рішень. Зі створенням у 1932 р. Спілки радянських архітекторів припинено вільні формологічні пошуки. В архітектурній професійній свідомості панувала установка на соціальну утопію; нові утопічні ідеї 30-х рр. 20-го ст. передбачали звернення до «вічної досконалості» класики. При

зверненні до статутів Спілки радянських архітекторів виявляємо типові формулювання, які стверджують, що будь-який твір мистецтва створений лише для відповідних цілей. Концепція чистого мистецтва, мистецтва для мистецтва стала неприйнятною для тоталітарної системи, що в подальшому відобразилося в утопічних ідеях соціалістичного реалізму.

Заголовна стаття у Віснику Академії архітектури УРСР у 1946 р. під назвою «Вище ідеологічний рівень працівників архітектури» [2] містила: «Однією з найважливіших передумов розв'язання ... завдань є подальше втілення соціалістичної ідеології в суспільне життя країни, підвищення комуністичної свідомості людей ... Працівники радянського архітектурного мистецтва ... мають докласти всіх зусиль до того, щоб створити величні споруди і ансамблі, гідні нашої соціалістичної епохи». Будівництво нового суспільства вимагало нової архітектури. Здавалося б, що за цими формулюваннями не приховано нічого конкретного і теоретично, навіть залишалося місце для певного архітектурного плюралізму, при умові політичної лояльності архітектури.

Проте, вже до серед. 30-х рр. 20-го ст. сформувався специфічний творчий метод (стиль). Із соціалістичним реалізмом був ототожнений історизм, у вільному трактуванні, що поєднував класичні принципи з «сучасністю» елементів форми. Глибоке залучення історії в радянську архітектуру було виправдане пропагандистськими завданнями: «реалістична, зрозуміла народу ідейно-художня спрямованість мистецтва... слугувала активним засобом виховання соціалістичної свідомості радянської людини, патріота своєї батьківщини» [1, с.13]. Проблема змістового трактування поняття соціалістичний реалізм в архітектурній теорії займає одне з провідних місць. Наведемо трактування поняття соцреалізму в архітектурі в роботі А. П. Мардера: «Говорячи про реалізм в архітектурі, необхідно мати на увазі не правдивість архітектурної форми, а спосіб архітектурного мислення» [3, с 168].

Прагнення зробити архітектуру ідеологічно заангажованою вимагало розвитку необхідних засобів виразності - це привело до реанімації ідеї «архітектури, що говорить». У 30-х рр. 20-го ст. «мова архітектури» ставала все більш конкретною, набуваючи вербальних характеристик [4, с.435]. Суть концепції полягала у наданні архітектурі глибокого інформаційного та ідеологічного змісту, підтвердженням чого може слугувати статут Спілки архітекторів, де було зафіковано, що соціалістичний реалізм з його установкою на «відображення дійсності у її революційному розвитку» є основним методом радянської архітектури.

На архітектуру були перенесені критерії, вироблені в літературі, живописі, скульптурі; «правдивість» в архітектурі була пов'язана з символізацією ідей ілюстративними чи асоціативними засобами. Символічними

стали класичні архітектурні форми, що символізували близькість величного майбутнього. Парадокс, за висловом А. Іконнікова, полягав у тому, що «для більшості людей того часу все це не відповідало дійсності, проте сприймалося як форма міфу, котра дозволяла відчути «ефект присутності», що на якийсь момент відключав їх від проблем реального життя ... Архітекторів ... до створення квазіутопії приваблювала ... ілюзорна причетність до матеріалізації мрії» [4, с.480].

На думку, одного з класиків дослідження проблеми утопічного мислення, А. Іконнікова «Утопія – це спеціально сконструйований ідеал, котрий нав'язується життю, як парадигма її зміни В основі утопії – ідея раціонального всепроникаючого порядку для загального блага; ефективність його заперечується нівелюванням індивідуального та особистого. Жорстка безособистісність поглибується тим, що в прагненні до чистоти ідеалу автори і прихильники утопії підкорюють своє бачення світу і прийняті системи цінностей безкомпромісному протиставленні «нашого» і «ненашого». В їх конфлікті утопічний ідеал бачився ціллю, що виправдовує будь-які засоби і в кінцевому рахунку утопічна свідомість готувало ґрунт для тоталітаризму і його крайнощів» [5].

Утопічні ідеали були вкорінені в державно-партийну ідеологію та суспільну свідомість, що формувалася. В стилі архітектури соціальні трансформації епохи знайшли яскраве відображення, проте не на шляху соцреалізму, а реалізму соціального – як необхідного елементу загалом будь-якого архітектурного «відзеркалення». Соціалістичний реалізм – теж реалізм, але навмисно доведений до ідеологічних та естетично- методологічних крайнощів [6].

В цілому, підсумовуючи успіхи у створенні соціалістичного реалізму в архітектурі досліджуваного періоду, ми можемо констатувати, що формально його вдалося створити, шляхом відпрацювання системи архітектурних прийомів та засобів, завдяки котрим ця архітектура стала пізнаваною. Емпіричне висловлення догматичної дійсності проявилося не в історії створення певної архітектурної форми, а в історії пасивних проявів людського духу загалом у 30 – 50-х рр. 20-го ст. [6].

Ситуація у Львові кін. 40-х – I пол. 50-х рр. 20-го ст. Зі встановленням радянської влади у Львові (жовтень 1939р.) Одним зі своїх першочергових завдань вбачала у перебудові всієї структури громадського та мистецького життя «звільненого міста» на відповідний лад. Тому до Львова була направлена група архітекторів з Радянської України. За словами її керівника, а надалі головного архітектора Львова О. Касьянова їх завданням стало «перевести забудову Львова на соціалістичний лад» [7]. Трансформації почалися з організації архітекторів в єдину Спілку (котру було засновано наприкінці

1939р.) [8, с.154] та створення Львівського філіалу «Діпроміст». Діяльність Спілки архітекторів а також робота проектної організації була перервана подіями ІІ Світової війни; новий етап роботи розпочався після другого встановлення у Львові радянської влади 7 липня 1944р. Зміна політичного режиму встановленням тоталітарного порядку відобразилася у структурі діяльності архітекторів Львова створенням Спілки архітекторів, жорстко підпорядкованій централізованій владі, та проектної організація «Діпроміст» з метою послідовного впроваджувати принципів, засобів і прийомів соціалістичного реалізму, вже апробованих в архітектурних об'єктах Радянської України і СРСР, загалом.

Роботу по наданню Львову «нового» соціалістичного вигляду було розпочато з розробки першого радянського генплану у 1940 р., проте, події ІІ Світової війни позбавили актуальності напрацювання. Робота над другим генпланом розпочалася у 1946 р. Планом відбудови та розвитку народного господарства СРСР на 1946 – 1956 рр. передбачалося перетворити Львів у великий промисловий центр СРСР і Західної України, зокрема [9].

Що ж пропонувалося у галузі житлової архітектури? Львів помірно постраждав в роки ІІ Світової війни; історичний центр міста залишився, практично, неушкодженим. Житлове будівництво повоєнного часу велося розосереджено і є представлене чотири-, п'ятиповерховими будинками у центральній частині міста. Це було не випадковим явищем, а відповідало загальномононімним тенденціям архітектурного проектування того часу. Найбільші досягнення «архітектури як мистецтва» пов'язане із забудовою головних міських магістралей, де житлові будинки створювалися як унікальні об'єкти, форма яких претендувала на вираження духу епохи, її ідей. Головні дороги забудовувалися як дороги тріумфу, призначенні для обрамлення святкових маніфестацій та парадів. У Львові такою головною віссю, де розгорнулося житлове будівництво стала вул. 1 Травня (тепер вул. Городоцька). На ній було споруджено кілька об'єктів, де, як правило, використаний характерний для історичної забудови прийом акцентування кутів будівлі архітектурною пластикою і виділення їх вінцевими елементами.

Прикладом є житловий будинок на розі вул. Городоцької і вул. Я. Мудрого (рис. 1). Традиційно, ріг споруди акцентовано пілястрами на рівні другого і третього поверхів, а увінчують споруду на куті лучкові фронтони з обелісками. Будівля оздоблена архітектурною пластикою з військовою атрибутикою.

В кін. 40-х рр. 20-го ст. змістилися ідеологічні акценти архітектури в бік прославлення перемоги та радянського народу. Необхідно було шукати нові архітектурні метафори та візуальні коди, пов'язані зі зміною геополітичних реалій. Ними стали чисельні військові емблеми, зірки, шпилі, що нагадували

про непереможну армію й утверджували радянську присутність у все ще, ідеологічно, ненадійному Львові.

Слід зауважити, що утопічною ідеєю радянської архітектури досліджуваного періоду стало усунення поділу архітектурних об'єктів на унікальні та типові. Це мало стати ознакою глибокої та всеосяжної демократизації суспільства. «Дехто вважає, – говорив Л. Каганович, – що спрощене, грубе оформлення – це стиль пролетарської архітектури. ... Пролетаріат хоче мати будинки, у яких не лише зручно жити, але також хоче мати будинки гарні» [10, с.92].

Важливою особливістю розвитку житлової архітектури 30-х рр. 20 ст. в СРСР - стало саме розуміння житла як «палацу». Стереотип палацу як втілення житла реакційних сил минулого, змінилося іншим: у суспільній свідомості «палац» став символом торжества нового суспільного устрою. Після перемоги СРСР у ІІ Світовій війні тема «палацу» стає звичною для житлового будівництва. У Львові класичним прикладом «палацу для робітників» став комплекс, споруджений по вул. Тургенєва (тепер вул. Героїв УПА) у 1951-1954 рр. (рис. 2).

*Рис. 1. Житловий будинок на розі вулиць
Городоцька і Я. Мудрого
(арх. Я. Назаркевич, 1952р.)*

*Рис. 2. Житловий будинок по
вул. Героїв УПА
(арх. І. Персиков, 1951-1954 рр.)*

Тут присутні ознаки палацовості – симетрична композиція, яка формується головним корпусом і двома крилами-флігелями з внутрішньої сторони, що створюють курдонер. Будівля по вертикалі поділена за законами класичної композиції на три частини: п'єдестал, що формується першим і другим поверхом, «тіло» – третій і четвертий поверх, і «вінчання» – п'ятий поверх. Відповідно, перший і другий поверх покриті суцільним гладким тиньком, розшитим «під дошку», третій і четвертий - розчленований ритмічно розкладеними рядами спарених пілястр коринфського ордеру. Останній поверх

відділений від основної частини споруди глибоким карнизом. Завершує споруду аттик у вигляді балюстради; акцентує головний фасад ризаліт, який вирішений у вигляді лоджії. Парадоксом є інше: частина будинку була призначена для поквартирного заселення, частина - гуртожиток коридорного типу з кімнатами площею 12 м².

Висновки з даного дослідження:

- характеристика та дослідження контексту епохи зародження, розвитку та формування соціалістичного реалізму, як творчого методу, свідчить про повну заангажованість архітектурної діяльності в догматичну ідеологію держави;
- суть соціалістичного реалізму, як декларованого методу в архітектурі полягала в способі архітектурного мислення та формуванні архітектурної професійної свідомості, де панувала установка на соціальну утопію;
- утопічні ідеї соцреалізму полягали в домінуючих у суспільстві міфах і є повністю відображені в житловій архітектурі Львова даного періоду. Домінування міфу «нової соціалістичної епохи» спричинило поширення та втілення системи архітектурних прийомів та засобів історизму в об'єктах житлової архітектури Львова досліджуваного періоду.
- надважливою рисою архітектури соціалістичного реалізму стало невідповідність зовнішньої форми внутрішньому змісту.

Література

1. История советской архитектуры 1917 – 1954 гг.: Учебник для архитектурных вузов. Спец. «Архитектура»/ Н.П. Былинкин, В.Н. Калмыкова, А.В. Рябушин, Г.В. Сергеева; Под общ. ред. Н.П. Былинкина и А.В. Рябушкина – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1985. – 256 с.
2. Вище ідеологічний рівень працівників архітектури – Вісник Академії архітектури УРСР. – 1946. – № 2. – С. 1 – 2.
3. Мардер А.П. Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества / А.П. Мардер. – М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.
4. Иконников А. В. Историзм в архитектуре / А.В. Иконников. –М.:Стройиздат, 1997.–559 с.
5. Иконников А.В. Между утопиями и реальностью [Электронный ресурс] / А.В. Иконников // Архитектон: известия вузов: сетевой научно-теоретический журнал. – 2012. – № 39. – Режим доступа: http://archvuz.ru/2012_33/3.
6. Пучков А. Стильоспадкоємність радянської архітектури. Спроба побудови соціальної матриці [Електронний ресурс] / Андрій Пучков, Светлана Сімакова // матеріали сайту Архітектор Павел Алешин. – – Режим доступу: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/puchkov/pu Sov_arch.html.
7. Касьянов О.М. Соціалістична реконструкція м. Львова / О.М. Касьянов. – Архітектура Радянської України. – 1940. – №9. – С. 8.

8. Повідомлення про роботу Львівської організації Спілки радянських архітекторів // Радянський Львів 1939-1955. Документи і матеріали – Львів, 1956.
9. Трегубова Т.О. Львів. Архітектурно-історичний нарис / Т.О. Трегубова, Р.М. Мих. – К.: Будівельник, 1989. – 272 с.
10. Иванов С.Г. Архитектура в культуротворчестве тоталитаризма: философско-эстетический анализ / С.Г. Иванов. – К.: Стилос, 2001. – 168 с.

Abstract

In the article an analysis the utopian ideas of socialist realism in residential architecture of Lviv late 40's - early 50's of the 20-th century. Discovered architectural techniques used in buildings. Underline important sign of socialist realism architecture - discrepancy the external form of internal contents.

Key words: residential architecture, socialist realism, utopian ideas of social realism.

Аннотация

В статье предпринята попытка незаидеологизированного анализа проблемы утопических идей социалистического реализма в архитектуре Львова кон. 40-х - I пол. 50-х гг. 20-го века. Выявлены архитектурные приемы, применяемые в зданиях, которые свойственны данному периоду. Подчеркнута важная черта архитектуры социалистического реализма - несоответствие внешней формы внутреннему содержанию.

Ключевые слова: жилая архитектура, социалистический реализм, утопические идеи соцреализма.

УДК. 373.3.025.7

Н.І. Ніколайчук

*Народний художник України,
декан факультету образотворчого мистецтва,
Київська дитяча Академія мистецтв (Україна)*

КОМПОЗИЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню феномена композиційного мислення як необхідної форми для створення і розуміння мистецького твору. Візуальний діалог ефективно демонструє живе сприйняття дійсності, дозволяє заглибитись у зміст динамічного сюжету, зосередитися на статичних паузах, які підсилюють силу мистецтва, дають можливість відчути образ. У статті подано авторське прочитання терміну «композиційне мислення» та прослідковано його роль у процесі формування творчої особистості художника.